

浅析泰国关帝庙中关羽的壁画内容和意义 ——以曼谷空汕区关帝圣庙为例

Analysis of the Content and Meaning of Guan Yu Murals in
Guan Yu Shrine of Thailand

—The case study of the Guanyu Temple in Khlong San District, Bangkok

王虹人 Wang Hongren^{*}, 顾雄伟 Chatuwit Keawsuwan^{**}

Receiving Date: Mar 9, 2023 Revising Date: Jun 7, 2023 Accepting Date: Jun 12, 2023

摘要: 本文研究曼谷关帝圣庙中的关羽壁画, 分析壁画内容和壁画反映的关羽的品质。本文采用图像志理论, 研究方法是定性研究, 在关帝圣庙实地拍照取样, 查找文献和文学作品分析出壁画的内容, 总结壁画中反映的关羽的品质。研究结果是找到 9 幅和关羽有关的壁画, 内容分别是关云长义释黄汉升、关公战长沙、关云长义释曹操、美髯公千里走单骑、宴桃园豪杰三结义、破关兵三英战吕布、博望坡军师初用兵、关云长单刀赴会、关羽给刘备写信。此庙中的壁画反映了关羽讲义气、正直、懂得感恩、忠诚、勇猛、忠义、重兄弟情、敢于认错等优秀品质。希望此研究成果可以为泰国其他地区关羽研究提供参考和借鉴。

关键词: 关帝庙 关羽 壁画 忠义 品质

Abstract:

This article studies how the murals in the Guandi Shrine in Bangkok reflect the integrity of Guan Yu, and analyzes the content hidden in these murals of Guan Yu. In this study, with the application of iconography theory and a qualitative research method, the data collection began with taking photos of the pictures painted on a wall in the Shrine, searching relevant documents and literary works for analyzing possible key ideas in the

^{*} First author, Ph.D. Candidate, Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

Email: hongrenvip@gmail.com.

^{**} Corresponding Author, Associate Professor, Litt.D., Associate Dean for Academic Affairs, Chinese teacher, Department

of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University. Email: chatuwit.k@ku.ac.th.

murals, and summarizing the moral qualities of Guan Yu. As a result of the research, nine different paintings on the wall relating to Guan Yu were discovered, including “Guan Yu Releases Huang Zhong from a Sense of Righteousness”, “Guan Yu Battle in Changsha”, “Guan Yu Lets Cao Cao Escape Out of Friendship”, “Guan Yu the beautiful Beard Travels a Thousand Li”, “Three Heroes Swear Brotherhood at a Feast in the Peach Garden”, “The Three Brothers Fight with Lv Bu in the Battle at Tigertrap Pass”, “At Bowang Zhuge Liang Directs His first Battle”, “Armed with his Sword, Guan Yu Goes to a Feast Alone”, and “Guan Yu writes to Liu Bei”. These murals mirror Guan Yu’s various virtues such as loyalty, integrity, gratitude, bravery, fraternity, and courage to admit his mistakes. It is hoped that this study can provide a reference for the study of Guan Yu in other parts of Thailand.

Key words: Guan Yu Shrine, Guan Yu, murals, loyalty, integrity

1 引言

下南洋是中国人口三次大型移民潮之一。《下南洋:中国古代移民的“血泪史”》(2022)文中提到,山西移民的“走西口”,山东移民的“闯关东”和沿海移民的“下南洋”是中国三支浩大的移民潮。其中“下南洋”的“南洋”,就是今天的东南亚一带。从20世纪初直到新中国成立前,是“下南洋”的高峰时期。20世纪前期,中国国内战火不断,朝不保夕,而东南亚在殖民宗主国的扶持下,除了传统的种植园、采矿业外,基础设施产业也获得空前发展,用工缺口极大。南洋诸国为吸引华工,还不断推出各种诱惑政策。这对沿海地区的中国人来说,具有强大的吸引力。很多人就是在这个时候,或携妻带子,或孤身一人,漂洋过海来到南洋谋生。

随着中国人口的迁移,中国文化也随之对当地造成影响,华人移民在当地建立自己的祠堂和庙宇,供奉祖先和神灵,如道教供奉的关羽就是其中的典型代表。泰国曼谷、普吉岛等地均建有多个关帝庙,而且随着时间的推移,现在前往朝拜的除了华人华侨以外,大部分都是泰国普通民众,众人祭祀叩拜祈求平安多福。关帝庙内无论是内外墙壁、立柱还是房梁都绘有大量彩色壁画,这些壁画都是同神祠保存下来的重要历史文化见证,壁画种类多样。

本文主要是研究关帝庙内壁画反映的意义,壁画内容的出处,以及在关帝庙绘制该壁画的目的。研究以曼谷(Khlong San)区关帝圣庙为例,介绍该处神祠壁画所

体现的主要内容，并总结归纳为不同主题。目的是让前往朝拜的泰国普通民众了解中国传统文化，了解道教文化，看懂壁画的含义。与此同时，中国大陆境内，也有众多关帝庙，作为道教祭祀或修行的场所，但是因为“文化大革命”等诸多原因，很多重要宗教历史建筑被销毁和破坏。而下南洋的华人在泰国建设的关帝庙完整的保留了下来。这些关帝庙虽然远在海外，也是中华民族传统文化的重要印证。目前中国境内的关帝庙壁画研究不够完善，本研究也希望对该领域的研究有所贡献。

本文选取曼谷空汕区的武圣庙为研究对象，该庙在 2020 年 7 月被泰国电视 8 台 Pakthong Tong Ru (ปากทองต๋องรู๋) 电视节目报道说该庙可能是泰国最古老、历史最久的关帝庙，已经有 283 年的历史，是大城王朝时期建成的。泰国电视台 34 频道在报道中说这是泰国第一座关帝庙。另外据庙中的“神祠介绍牌”记载：该庙包括一座古庙于 1736 年修建(佛历 2279 年)和一个中式多层亭子于 1993 年修建(佛历 2536 年)。本文研究的壁画均来自该地，不同主题的壁画共计 155 幅，和关羽有关的壁画共有 9 幅。选择此处为研究对象，一是因为此关帝庙历史悠久，影响力大，知名度高；二是因为此关帝庙规模大，壁画多；三是因为此关帝庙允许拍照，便于搜集素材。

2 研究目的

研究曼谷(Khlong San)区关帝庙内关羽壁画的内容和出处，分析壁画反映出的关羽的品质，分析在关帝庙绘制该壁画的目的。

3 研究范围和研究方法

3.1 研究范围：泰国境内曼谷市空汕(Khlong San)区关帝圣庙中的壁画。该关帝庙分为两个部分，关帝圣庙和临江阁楼，其中和关羽有关的壁画共有 9 幅。

3.2 研究方法：(1)通过“图像志理论”(Iconography)对关帝庙中和关羽有关的壁画进行研究，找出图像中反映的人物和故事事件。(2)分析壁画反映的关羽的品质，查阅论文和中文古代典籍，归纳壁画故事体现的关羽的品质。

4 关帝庙相关研究综述

在中国知网 CNKI 搜索关帝庙壁画，搜到相关研究有 4 篇，具体内容如下：Yang (2021) 以平遥县城南堡村关帝庙为研究对象，解读了壁画桃园三结义、卧牛山收周仓、温酒斩华雄，并透过壁画图像与碑记文字分析了其艺术特征和社会属性，从艺术社会学的视角分析了该关帝庙与社会历史形态的内在联系。Zhao (2021) 研究了山西太原晋祠关帝庙的 66 幅壁画，并查阅史料和文学作品，对壁画内容进行了识别，还对艺术手法进行了总结；Niu (2016) 从绘画艺术的角度研究了张家口市崇礼县清代关帝庙壁画，分析了其中的中国元素，以及壁画的构图和色彩等；Gu (2016) 研究了山西高平西郭庄关帝庙壁画。

泰国期刊检索系统 THAIJO 中，和关羽有关的论文：Tanuphan (2017) 研究了《三国演义》中关羽的道德和忠义的美德，文中阐述了关羽的生平和功德、功德与佛经相符性、功德的佛理分析与现实运用等；

从以上相关研究可以看出，中泰两国对关帝庙壁画的研究较少。通过壁画对关羽品质的研究也不够充分。本文以曼谷市空讷 (Khlong San) 区关帝圣庙为例，对其壁画进行研究，将会弥补该项研究的不足。

5 研究结果

泰国境内曼谷市空讷 (Khlong San) 区关帝圣庙中的壁画拍摄了 155 幅，其中和关羽有关的壁画有 9 幅，分别是关云长义释黄汉升、关公战长沙、关云长义释曹操、美髯公千里走单骑、宴桃园豪杰三结义、破关兵三英战吕布、博望坡军师初用兵、关云长单刀赴会、关羽给刘备写信。具体内容如下：

5.1 关云长义释黄汉升

图 1：关云长义释黄汉升

来源：作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图 2: 关公战长沙

来源: 作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图 1 和图 2 故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第五十三回，关云长义释黄汉升，孙仲谋大战张文远。

《三国演义》(1992)的第五十三回讲的是：赵云取得了贵阳郡，张飞又率兵取得武陵，刘备大喜。关羽写信给刘备，要率兵去攻打长沙。诸葛亮叮嘱关羽，长沙太守韩玄手下有一员大将名叫黄忠，年近六旬，十分英勇，建议多带兵马前去。但是关羽决定只带五百刀斧手随去。黄忠出战关羽，双方打斗一百回合，不分胜负，双方收兵，次日再战。第二次交战，关羽和黄忠打斗了五六十个回合，不分胜负，关羽故意设计骑马离开，让黄忠追赶，但是黄忠即将追赶时，被自己的战马掀翻在地，关羽回头举刀大喊道：“我且饶你性命，快换马来厮杀。”黄忠上马，奔回城中，向太守解释说，自己的战马太久没有上战场，所以才有这样的失误。太守问黄忠为什么不射箭？黄忠说：“明日再战，必然诈败，诱到吊桥边射之。”此时黄忠心想，“难得关羽如此讲义气，他不忍心杀我，我怎么忍心拿箭射他呢？但是不射关羽，又违背了太守的军命。”次日，关羽和黄忠再次交战，打了不到三十个回合，黄忠假装失败逃跑，关羽追赶。此时黄忠想到昨天关羽的不杀之恩，所以不忍心射杀关羽，只是虚拉了一下弓，关羽紧急避闪但是没见到箭。关羽继续追赶，黄忠再虚拉弓，关羽紧急避闪又没有箭。关羽心想黄忠不能射箭，就大胆追赶过来，在吊桥附近，黄忠搭箭开弓，一箭就射掉了关羽头盔的盔缨，关羽吓了一跳，带着箭回到营中，才知道黄忠有百步穿杨的能力，今天只射了盔缨，就是报达昨天的不杀之恩，于是关羽带兵撤退了。

图 1 左侧是关羽，正在假装逃跑，右边是黄忠，追赶关羽的时候被自己的战马掀落马下。图 2 左侧是黄忠，右侧是关羽，黄忠用箭射掉了关羽帽子上的盔缨。这个故事体现出关羽“讲义气”，黄忠也为之感动而放了关羽一马。战场上是很少讲

义气的，战场打斗时为了分出胜负，可能失去性命。关羽和黄忠打斗时，在看到黄忠因为战马的缘故出现失误，并没有趁机杀死他，而是让他回去换匹好马，重新再来战。可见关羽是正义的，他不会趁人之危取人性命，而是靠正面拼杀取得成功。黄忠也正是因为看到了关羽如此“讲义气”，而不忍心射杀关羽。这个故事反映了，关羽不是为了打胜仗不择手段的人，体现了关羽讲义气、正直、正义的品质。

5.2 关云长义释曹操

图 3：诸葛亮智算华容 关云长义释曹操
来源：作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图 3 故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第五十回，诸葛亮算华容，关云长义释曹操。

《三国演义》(1992)的第五十回讲的是：曹操在赤壁之战中大败，和张辽在大火中逃跑，先逃到了乌林，遇到追杀过来的吕蒙，曹操令张辽留下应敌，自己带兵向前逃跑，又遇到了敌军凌统，打斗中幸好有徐晃前来搭救，曹操再次向北逃跑，又遇到了袁绍的降将马延和张凯，带着三千兵马共同保护曹操。前行不到十里，遇到东吴的甘兴霸，马延和张凯保护曹操但都被砍落马下。曹操逃至合淝，本指望有兵来接应，没想到却碰到太史慈和陆逊的兵将冲杀过来，曹操只好向彝陵逃跑，中途遇到张郃，其负责断后。曹操跑到夜晚五更，见到周围山川险峻，突然放生大笑。其他将官问曹操为何大笑，曹操说他笑的是周瑜和诸葛亮不够聪明，如果在此处埋伏兵马，那会怎么样？正在说话时，突然鼓声响起火光冲天，赵云带兵从周围杀出，曹操令徐晃和张郃应敌，自己逃跑。逃至乡村中，准备吃饭时，李典和许褚带着谋士来找曹操，一同上路。曹操带兵走北彝陵山路，途中再次大笑周瑜和诸葛亮不够聪明，如果在此埋伏兵马，即使我能逃命也会伤亡惨重。正在这时，张飞带兵杀了过来，杀得曹兵伤亡惨重，曹操逃跑。逃到路口，曹操选择了地窄路险的华容道，故意没有选择更近更宽阔的大道。此时的曹军已经人困马乏，受伤的士兵勉强前进，个个兵甲不全，隆冬严寒苦不堪言。穿越险峻，死伤无数，曹操又大笑，他笑周瑜和诸葛亮是无能之辈，如果在此处设下埋伏，自己一定会被擒获的。说完

话，听见炮响，关羽带兵拦住了曹操的去路。程煜建议说：关羽傲上而不忍下，欺强而不凌弱，恩怨分明，很讲信义，丞相旧日对关羽有恩，如今只能亲自去求情，才能度过这一劫难。曹操骑马上前躬身对关羽说：“将军别来无恙啊。”关羽欠身回答道他奉军师将令，等候丞相多时了。曹操说希望以昔日恩情为重，放自己一马。关羽说自己虽然承蒙丞相厚恩，但是斩颜良、诛文丑、解白马之围已经报答过丞相了。今日之事不能因私废公。曹操说道将军可记得过五关斩将之事，大丈夫以信义为重。关羽是一个义重如山的人，想起曹操的恩情和过五关斩将的事，怎么能不感动呢？而且他看见曹军人心惶惶，皆欲垂泪，心中不忍，于是，让将士们散开，放走了曹操。因为有军令状，自己私自放走了曹操，关羽回到军营找诸葛亮请死。

图 3 左侧骑在白马上的是曹操，右侧骑在赤兔马上的是关羽，曹操拜谢关羽在华容道放了自己。故事体现出关羽讲义气、有恻隐之心、有感恩之心。面对曾经有恩于自己的曹操，关羽不忍心捉拿他。关羽心中很清楚已经和诸葛亮立了军令状，放走曹操自己也将被军法从事。但是他宁愿服军法，宁愿付出自己的生命，也不愿捉拿曾经对自己有恩的人。由此可见关羽视忠义高于自己的性命。

5.3 美髯公千里走单骑

图 4：美髯公千里走单骑

来源：作者拍摄于曼谷市空山区关帝圣庙

图 4 故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第二十七回，美髯公千里走单骑，汉寿侯五关斩六将。和第二十八回，斩蔡阳兄弟释疑，会古城主臣聚义。

《三国演义》(1992)的第二十七回和二十八回讲的是：关羽得知故主刘备在袁绍军中，所以和曹操告别，护送刘备的两位夫人前去投奔刘备。张辽追上关羽，曹操随后赶到，问其为何走得那么快。关羽答道我已经去禀告了丞相，得知刘备在河北，不能不马上去投奔。他曾多次去丞相府，都见不到丞相，所以写书信告别，封金挂印，纳还丞相，希望丞相能履行当日的诺言，放他前去投靠故主刘备。曹操说

取信于天下，怎么能违反当日的承诺，只是担心关羽路途遥远，特来送黄金一盘。关羽没有收下。曹操又送关羽一件锦袍，关羽收下用刀挑起锦袍谢过便走。追赶刘备两位夫人的车帐，但是遇到了廖化，原来两位夫人被坏人掠走了，又被廖化救出，关羽感谢廖化的帮助，廖化愿意追随关羽，但是被关羽拒绝了。晚上在胡华老人处过夜，前往洛阳，经过东岭关，杀死了阻拦的孔秀，还杀死了洛阳太守韩福和手下孟坦。在汜水关，杀死了卞喜。在荥阳杀死太守王植，到了滑州的渡口杀了秦琪，上船渡过黄河，一路上关羽单枪匹马护送两位夫人，过五关斩六将，最后在古城众兄弟相会。

图 4 中间骑马拿大刀的是关羽，右侧车中坐着的是刘备的两位夫人。这个故事体现出关羽英勇和忠义的一面。关羽为了回去找刘备，离开了曹操。曹操对关羽的评价是：“不忘故主，来去明白，真丈夫也。(Luo, 1992, p. 138)”还有张辽对关羽的评价是：“云长封金挂印，贿赂不以动其心，爵禄不以移其志，此等人吾深敬之。(Luo, 1992, p. 138)”从此我们也可以看出，关羽忠义的品质是被人敬佩的。除此以外，关羽单枪匹马护送刘备的夫人，也可看出其高超的武艺。克服重重困难只为找到大哥刘备，体现了其忠义的美好品质。

5.4 宴桃园豪杰三结义

图 5：桃园三结义

来源：作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图 5 故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第一回，宴桃园豪杰三结义，斩黄巾英雄首立功。

《三国演义》(1992)的第一回讲的是：东汉末年，朝政腐败，再加上连年灾荒，人民生活非常困苦。巨鹿郡有三个兄弟，张角、张宝、张梁三人带头发起黄巾起义，幽州太守发布招募义兵榜文，抵御张角。涿县有一位英雄，性宽和，寡言语，喜怒不形于色，素有大志，专好结交天下豪杰，生得身長七尺五寸，两耳垂肩，双手过膝，目能自顾其耳，面如冠玉，唇若涂脂。中山靖王刘胜之后，汉景帝阁下玄孙，姓刘名

备，字玄德。当时刘备已经二十八岁了，看到榜文感叹一声，身后一人问道为何长叹，只看到一男子身長八尺，豹头环眼，燕颌虎须，声若巨雷，势如奔马，名叫张飞，字翼德。张飞说自己有些资产，可以招募一些乡勇将士，然后和他一起灭黄巾如何。刘备非常开心，和张飞去喝酒。二人喝酒期间，看见壮士关羽，其身長九尺，髯长二尺；面如重枣，唇若涂脂；丹凤眼，卧蚕眉，相貌堂堂，威风凛凛。得知关羽也是来投军的，张飞提议，三人结为兄弟，然后共图大事。第二天，在桃园中，备下乌牛白马祭礼等项，三人焚香再拜而说誓曰：“念刘备、关羽、张飞，虽然异姓，既结为兄弟，则同心协力，救困扶危；上报国家，下安黎庶。不求同年同月同日生，只愿同年同月同日死。皇天后土，实鉴此心，背义忘恩，天人共戮！”誓毕，拜玄德为兄，关羽次之，张飞为弟。祭罢天地，复宰牛设酒，聚乡中勇士，得三百余人，就桃园中痛饮一醉。

图 5 的背景是桃园，中间站着的是刘备，左侧跪着的是张飞，右侧跪着的是关羽。故事体现出关羽忠义的一面。面对黄巾起义，关羽愿意投军杀敌，体现出关羽愿意报效祖国的情感。当他和刘备、张飞结为兄弟后，关羽衷心辅佐哥哥刘备。为刘备做了非常多的事，甚至不怕牺牲自己的性命。体现了关羽忠义、讲义气、爱国的品质。

5.5 破关兵三英战吕布

图 6：破关兵三英战吕布

来源：作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图 6 故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第五回，发矫诏诸镇应曹公，破关兵三英战吕布。

《三国演义》(1992)的第五回故事讲的是：曹操聚集了一些兵马，袁绍带兵三万来与曹操汇合。曹操发布讨贼檄文，布告天下：董卓欺天罔地，灭国弑君；秽乱宫禁，残害生灵；狼戾不仁，罪恶充积！今奉天子密诏，大集义兵，誓欲扫清华夏，剿戮群凶。望兴义师，共泄公愤；扶持王室，拯救黎民。檄文到日，可速奉

行！檄文发布后，有全国十七镇诸侯皆起兵相应向洛阳来，开盟会推举袁绍为盟主。董卓得知有军来讨，也做了准备，吕布和华雄愿意保卫主公，挺身而出。袁绍派孙坚与董卓军队打斗，损伤一员大将。公孙瓒引荐刘关张三人见袁绍，此时，华雄带兵来挑衅，袁绍派俞涉迎战，不足三个回合就被华雄斩了。袁绍又派潘凤迎战，又被华雄斩了。关羽自荐前往，众人感觉不屑，曹操倒满热酒一杯，让关羽饮了上马。关羽曰：“酒且斟下，某去便来。”出帐提刀，飞身上马。不多时，马到中军，云长提华雄之头，掷于地上，其酒尚温。后董卓起兵二十万，八路诸侯战吕布失败了，公孙瓒也失败了，张飞出战吕布，连斗五十余合，不分胜负。关羽见了，上马夹攻吕布。三匹马丁字儿厮杀。战到三十回合，战不倒吕布。刘玄德持双股剑，也来助战。刘关张三人围住吕布厮杀。吕布躲闪，三人不肯放弃，继续追赶。八路军兵，喊声大震，一齐掩杀。吕布军马望关上奔走；玄德、关、张随后赶来。

图6右侧骑马的是吕布，中间绿色骑马的是关羽，左侧骑马的大胡子男子是张飞，后面拿着双股剑的是刘备。故事体现出关羽英勇和忠于兄弟的品质。在斩杀华雄的时候，华雄已经斩杀多名大将，但是关羽没有畏惧，斩杀华雄速度快，回来的时候酒还没凉。另外壁画里的三英战吕布，也都体现了兄弟间的同心同德，张飞一人战不过吕布，关羽和刘备共同迎战，体现了兄弟情义。

5.6 博望坡军师初用兵

图7：博望坡军师初用兵

来源：作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图7故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第三十九回，荆州城公子三求计，博望坡军师初用兵。

《三国演义》(1992)第三十九回讲的是：刘备三顾茅庐请来了军师诸葛亮，并对他毕恭毕敬。刘备的两个兄弟关羽和张飞则觉得不服气，诸葛亮出山后的第一仗就是“火烧博望坡”。夏侯渊率领了十万兵马来打刘备，声称要生擒刘备，活捉诸

葛亮。刘备虽然兵马很少，但是按照军师的安排已经准备完毕。关羽不服气地问他们去杀敌，军师做什么？诸葛亮说自己坐守县城。张飞极为不满，但是刘备让其听令，他也只好听命。其他将官也不知道诸葛亮的智慧，虽然听命了，依然疑惑诸葛亮的能力。夏侯惇和于禁带兵到博望的时候，赵云带着少量兵马迎战夏侯渊，按照军师命令许败不许胜。在打斗时，刘备也来助攻，打了几个回合就逃跑，夏侯渊乘胜追击。夏侯渊追赶到博望坡的时候，地势险要，道路狭窄，而且天已经黑了，当担心中埋伏想要撤退时，诸葛亮埋伏的士兵用火攻的方法，杀得夏侯渊措手不及，风大火急，踩踏死伤众多，关羽张飞也奋勇杀敌，获得全胜。战后，关羽和张飞深深感觉到军师的厉害，计划的周密，布局的谨慎，也认识到自己曾经的错误，下马拜伏于诸葛亮的车前。壁画展示的就是关羽在火烧博望坡后，给诸葛亮认错的情景。

图 7 左侧白衣服的男子是诸葛亮，手中拿着酒杯，祝贺关羽大获全胜，右边是关羽在向诸葛亮认错的情景，图片下方有火焰，是火攻时留下的作战痕迹。故事体现出关羽性格孤傲，但是见到诸葛亮的智谋过人，也会下拜认错。可见关羽也有认错悔过的一面，也是优秀的品质。

5.7 关云长单刀赴会

图 8：关云长单刀赴会

来源：作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图 8 故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第六十六回，关云长单刀赴会，伏皇后为国捐生。

《三国演义》(1992)的第六十六回讲的是：刘备曾向孙权借荆州，后来得到了西川，但是荆州并没有归还给孙权。如今孙权想要向刘备索要荆州，张昭献策说，诸葛亮的哥哥诸葛瑾就在吴国，用其家小相威胁，让他去劝诸葛亮。诸葛亮求刘备，刘备将荆州的桑娥军还给孙权。诸葛瑾去带着刘备的书信找驻守荆州的关羽，

关羽不同意归还荆州，还将其赶走。诸葛瑾再去找刘备的时候，诸葛亮有事外出，刘备说关羽性格直爽，等自己取了东川、汉中，让关羽驻守他地，再让出荆州。孙权得知此事，派官吏去荆州三郡任职，被关羽撵走。鲁肃给孙权献计策，先在陆口处屯兵，再邀请关羽赴宴，如果他来了，可商量归还荆州一事，如果肯归还荆州就放他回去，如果不还，就让刀斧手杀了关羽。如果关羽不来赴宴，就进军取回荆州。孙权同意了。关羽收到来信同意赴宴，关平劝说关羽不要去，关羽说道：“吾于千枪万刃之中，矢石交攻之际，匹马纵横，如入无人之境；岂忧江东群鼠乎！”马良劝谏后，关羽道：“昔战国时赵人蔺相如，无缚鸡之力，于渑池会上，觑秦国君臣如无物；况吾曾学万人敌者乎！既已许诺，不可失信。”关羽赴约，毫不畏惧，与鲁肃谈笑自若。谈及荆州之事，关羽不应，右手持大刀，左手抓着鲁肃，走到江边上船才放了鲁肃，驻兵也因为关羽手中抓着鲁肃，没办法捉拿关羽，只好让他上船返回了。

图 8 右侧站着的是关羽，左侧劝关羽不要前往的是关平和马良。故事体现出关羽胆大、勇猛的一面。鲁肃设下宴席，关羽知道十分危险，不听关平和马良的规劝，执意前往，可见关羽胆大，勇敢。不仅独自去赴宴，还全身而退。

5.8 关羽给刘备写信

图 9：关羽给刘备写信

来源：作者拍摄于曼谷市空讷区关帝圣庙

图 9 故事源自中国古典四大名著罗贯中的《三国演义》的第二十六回，袁本初败兵折将，关云长挂印封金。

《三国演义》(1992)的第二十六回讲的是：刘备在徐州被曹操打败以后，跟关羽和张飞失散了，独自投奔河北袁绍，曹操用计策收留下关羽。袁绍和曹操双方交战，关羽斩杀了袁绍的颜良、文丑两员大将，袁绍要斩杀刘备，刘备得知关羽的下落以后，说其写信给关羽，关羽得知必将来投奔袁绍。关羽收到刘备的信，看见信

中写道：“备与足下，自桃园缔盟，誓以同死。今何中道相违，割恩断义？君必欲取功名、图富贵，愿献备首级以成全功。书不尽言，死待来命。”关羽看完书信，大哭说道不是自己不去找兄长，实在是因为不知道兄长在哪里。自己怎么可能贪图富贵而忘记之前的盟誓呢？关羽马上给刘备回信：“窃闻义不负心，忠不顾死。羽自幼读书，粗知礼义，观羊角哀、左伯桃之事，未尝不三叹而流涕也。前守下邳。内无积粟，外听援兵；欲即效死，奈有二嫂之重，未敢断首捐躯，致负所托；故尔暂且羁身，冀图后会。近至汝南，方知兄信；即当面辞曹公，奉二嫂归。羽但怀异心，神人共戮。披肝沥胆，笔楮难穷。瞻拜有期，伏惟照鉴。”陈震拿到书信以后返回。关羽告知两位嫂嫂刘备的下落，然后多次去和曹操辞行，但是曹操始终故意闭门不见。关羽留下书信一封，辞谢曹操：“羽少事皇叔，誓同生死；皇天后土，实闻斯言。前者下邳失守，所请三事，已蒙恩诺。今探知故主现在袁绍军中，回思昔日之盟，岂容违背？新恩虽厚，旧义难忘。兹特奉书告辞，伏惟照察。其有余恩未报，愿以俟之异日。”然后关羽将累次所受金银，都封置在库中，将汉寿亭侯印悬于堂上，请二夫人上车，从北门而出，去找刘备。

图9绿色衣服的是关羽，正在写信给刘备。故事体现出关羽“忠”的一面。关羽留在曹操处也是因为找不到刘备迫不得已，得知刘备下落后，不顾曹操意见，带着刘备两位夫人前去寻找刘备。可见兄弟情深，关羽忠于主公，忠于兄长。

6 总结

泰国境内曼谷市空讷(Khlong San)区关帝圣庙中的和关羽有关的壁画有9幅。

表一：关羽壁画和章节对应表

序号	图片名称	《三国演义》章节	体现的关羽品质
图1	关云长义释黄汉升	第五十三回	讲义气、正直
图2	关公战长沙	第五十三回	感恩
图3	关云长义释曹操	第五十回	讲义气、感恩
图4	美髯公千里走单骑	第二十七回	忠诚、勇猛
图5	宴桃园豪杰三结义	第一回	忠义、讲义气、重兄弟情
图6	破关兵三英战吕布	第五回	勇猛、重兄弟情
图7	博望坡军师初用兵	第三十九回	孤傲、敢于认错
图8	关云长单刀赴会	第六十六回	胆大、勇猛
图9	关羽给刘备写信	第二十八回	忠诚、坚定、重兄弟情

表格自制

(1) 泰国曼谷市空讷(Khlong San)区关帝圣庙中的和关羽有关的壁画有 9 幅，均出自于罗贯中的小说《三国演义》中。

(2) 根据壁画的内容识别，壁画主题分别是关云长义释黄汉升、关公战长沙、关云长义释曹操、美髯公千里走单骑、宴桃园豪杰三结义、破关兵三英战吕布、博望坡军师初用兵、关云长单刀赴会、关羽给刘备写信。

(3) 壁画展现了关羽的诸多优秀品质，如：讲义气、正直、懂得感恩、忠诚、勇猛、忠义、重兄弟情、敢于认错等等。壁画中体现出的关羽的众多优秀品质，使人们崇拜他，甚至成为大众的信仰。

(4) 关帝庙中绘制壁画，可以起到装饰的作用，也记录了中国的传统和文化。来此参拜的人们，可以从关羽的壁画中了解相关的历史，了解古代文学作品《三国演义》等，对文化遗产也会起到积极的作用。关羽壁画中反映的关羽的优秀品质，对参观者也有一定的教育作用，从道德和宗教的角度对民众起到教化的作用。

7 讨论和建议

本文的研究对象是泰国境内曼谷市空讷(Khlong San)区关帝圣庙，该庙是泰国知名度较大的，历史较为悠久的关帝庙，目前已有的其他研究没有专门以此庙为研究对象的研究。而且本研究针对和关羽有关的壁画，前人研究也涉及到关羽壁画，但是与本文有所不同。其中 Yang(2021)文中，总结了平遥城南堡村关帝庙壁画反映的关羽品质，包括：“忠”“义”“仁”“勇”等四个优秀品质，但是举例壁画实例时，只举了三个例子即“桃园三结义”“卧牛山收周仓”和“温酒斩华雄”。与本文相比，本文将关羽的品质概括得更加详细，分为十个方面包括讲义气、正直、懂得感恩、忠诚、勇猛、重兄弟情、孤傲、敢于认错、敢于认错、坚定等。而且本文列举的具体图片有九张更为全面。Zhao(2021)对晋祠关帝庙内 66 幅关羽壁画的内容进行了分析，并将关羽壁画与毛本《三国》章节进行对应，指出了壁画和小说内容的差异，还指出壁画内容一般是表现出关羽忠义、武勇故事情节，一般没有和关羽失败相关的壁画。与本文的不同是该文章中关羽的壁画数量大但是并没有对每幅壁画关羽的品质进行分析，本文壁画数量少，但是对关羽品质分析较为全面。Niu(2016)研究了张家口市崇礼县清代关帝庙中关羽的壁画，主要识别了壁画的内容，壁画与本文涉及的有所不同。该文涉及的壁画是关帝圣迹图、刘关张桃园结义、曹公奉送是美女、曹公进送赤兔马、关云长灞桥见别等，文中没有分析关羽的

品质，而是分析了壁画的构图、色彩、技法，所以与本文研究结果不容。Gu (2016) 研究了山西高平西郭庄关帝庙壁画，与本文差别在于研究的壁画不同，该文分析了灞桥挑袍体现的高义，三英战吕布体现的兄弟家门生死情义，水淹七军体现的智谋，斩颜良诛文丑体现关羽勇猛果敢。该文还分析了和关羽无关的其他壁画。Tanuphan (2017) 研究了关羽的品质，包括历史上关羽的道德，佛经里关羽的道德，以及关羽道德的现实应用。与本文不同之处是本文研究的关羽的品质是从壁画中分析出来的。

本研究从壁画内容入手，解读了壁画中反映的故事，还对故事情节进行分析，总结了故事中体现出来的关羽的品质和精神。关羽从文学作品中的人物到被神化，也是通过这些事迹，让人们钦佩和崇拜的。

本文研究过程中，查找了大量史料、文献以及网络资源，发现在不同关帝庙的壁画中，同一内容的壁画各有不同，如桃园三结义壁画，有些史料是刘备居中，张飞关羽位居左右，而有的关帝庙中，关羽居中，刘备和张飞居左右。在本文中的桃园三结义，是关羽和张飞叩拜大哥刘备，刘备站着。由此可见，在壁画绘制时，并不是完全根据史书和文学作品的记载，也会加入了壁画创作者的思想和壁画所处环境的影响。在观察诸多有关关羽的壁画中，关羽的兵器也各有不同，所拿的大刀也有所差异。因为以上原因，在根据文学作品和史料判断壁画故事内容时，可能有所差异。

本文研究结果为个案研究，因为仅以曼谷市空讷 (Khlong San) 区关帝圣庙为例，研究结果并不具备普遍性的特点，其他研究者可以在再继续研究泰国其他地区的关帝庙，通过对关帝庙中关羽壁画的研究，得出更全面的关羽品质的结论。

另外在研究关羽壁画的过程中，发现关帝庙中壁画众多，有很多壁画非常有研究价值。包括八仙的壁画、二十四孝的壁画、其他文学作品的壁画等等。这些壁画中反映的精神很多与道教思想有关，感兴趣的研究者，可以研究其他壁画和道教思想的关系。

8 参考文献

- . (2022). Migration to Nanyang: The "Blood and Tears" History of Ancient Chinese Immigrants. *Education Journal for Senior Citizens*, 8(08), 24-25.
- Gu, D. (2016). Fresco Study in Guandi Temple in Xiguozhuang of Gaoping City. *Shanxi Archives*, 33(03), 20-22.
- Luo, G. (1992). *Romance of the Three Kingdoms*. People's Literature Publishing House. Beijing.
- Niu, X.(2016). Zhangjiakou Chung Li County Guandi Temple in The Qing Dynasty Murals Element Research of Chinese Painting [Master's thesis, Hebei Normal University].CNKI.
<https://kns.cnki.net/KCMS/detail/detail.aspx?dbname=CMFD201602&filename=1016060144.nh>
- Tanuphan, N. (2017). An Analytical Study the Virtue Honesty Side in Buddhism of the Character Kuan Yu as Appear in the Literary Work, about Story Romance of the Three Kingdoms (Samkok). *Academic MCU Buriram Journal*, 2(1), 13–21.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/ambj/article/view/241612>
- Yang, J.(2021). Study on the Mural Art and Cultural Characteristics of Guandi Temple in Chengnanbao Village, Pingyao [Master's thesis, Taiyuan University Of Technology].CNKI.
<https://kns.cnki.net/KCMS/detail/detail.aspx?dbname=CMFD202201&filename=1021807473.nh>
- Zhao, Y. (2021). A Study on the murals of Guandi Temple in Jinci Museum. [Master's thesis, Shaanxi Normal University].CNKI. DOI:10.27292/d.cnki.gsxfu.2021.002215.

การวิเคราะห์สาระสำคัญและความหมายผ่านจิตรกรรมฝาผนังเทพเจ้ากวนอู
ในศาลเจ้ากวนอูของเมืองไทย
- กรณีศึกษาศาลเจ้ากวนอู เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์เนื้อหาและความหมายเชิงสถิติเกี่ยวกับคุณของเทพเจ้ากวนอู ผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลเจ้ากวนอู เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร โดยประยุกต์แนวคิดทางประวัติศาสตร์มานุษยวิทยา (Iconography) อันว่าด้วยการศึกษาประวัติ คำบรรยาย และการตีความสารที่สื่อผ่านภาพ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลเจ้ากวนอู สืบค้นเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้น นำข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้ มาวิเคราะห์สารที่สื่อผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง แล้วสรุปคุณสมบัติของเทพเจ้ากวนอูที่ปรากฏ ผลการวิจัยพบว่า มีภาพจิตรกรรมฝาผนังรวม 9 ภาพ ที่ถ่ายทอดเรื่องราวสำคัญเกี่ยวกับเทพเจ้ากวนอู ได้แก่ กวนอูปล่อยตัวของตง กวนอูสู้รบที่ฉางซา กวนอูปล่อยตัวโจโฉที่เส้นทางฮัวหยง กวนอูอำลาโจโฉเพื่อเดินทางพันลี้กลับไปหาเล่าปี่ สามพี่น้องร่วมสาบานในสวนท้อ สามวีรบุรุษปะทะลิโป้ ขงเบ้งเผาโบ๊ววังโป กวนอูข้ามปากไปกินโต๊ะพร้อมง้าวเล่มเดียว และกวนอูเขียนจดหมายถึงเล่าปี่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวสะท้อนถึงคุณธรรมอันล้ำเลิศของกวนอู เช่น ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ยุติธรรม ความกตัญญูรู้คุณ ความมองอาจกล้าหาญ ทรหดภาพ ความภาคภูมิใจ และการน้อมรับความผิดพลาดอย่างสง่าผ่าเผย ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลการศึกษาดังกล่าวจะเป็นแนวทางเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมของเทพเจ้ากวนอู ที่พบจากจิตรกรรมฝาผนังในศาลเจ้ากวนอูแห่งอื่นต่อไป

คำสำคัญ: ศาลเจ้ากวนอู, กวนอู, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง, ความซื่อสัตย์, คุณธรรม

บทนำ

ไม่ว่าชาวจีนจะอพยพย้ายถิ่นฐานไปยังที่ใด วัฒนธรรมจีนย่อมมีอิทธิพลต่อท้องถิ่นนั้นด้วยเสมอ โดยเฉพาะด้านคติความเชื่อ ผู้อพยพชาวจีนมักปลูกสร้างศาลบรรพชนและศาลเจ้าประจำถิ่น เพื่อสักการบูชาบรรพบุรุษและเหล่าทวยเทพ อาทิ เทพเจ้ากวนอู ซึ่งเป็นหนึ่งในเทพเจ้าที่ชาวจีนนับถือยิ่ง ศาลเจ้ากวนอูมีภาพจิตรกรรมฝาผนังสีสันสดใสจำนวนมาก ปรากฏบนผนังด้านในและด้านนอก ตลอดจนเสาและคานของศาลเจ้า ภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้นับเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ศาลเจ้าได้เก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

บทความนี้ศึกษาความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลเจ้ากวนอู ทั้งวรรณกรรมที่ถ่ายทอดผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการเขียนภาพดังกล่าว โดยกล่าวถึงสาระสำคัญที่ถ่ายทอดผ่านภาพจิตรกรรมภายในศาลเจ้า สรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลทั่วไปผู้เข้าไปสักการะเทพเจ้ากวนอู ได้เข้าใจวัฒนธรรมและประเพณีจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลัทธิเต๋า ได้ทราบความหมายของภาพจิตรกรรม อันเป็นหลักฐานสำคัญของวัฒนธรรมจีนดั้งเดิม ที่ได้รับการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ในศาลเจ้าที่สร้างโดยชาวจีนโพ้นทะเลในไทย

บทความนี้ผู้วิจัยได้เลือกศาลเจ้าอุเชิงเมี้ยว เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร เป็นเป้าหมายวิจัย ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับศาลเจ้าแห่งนี้ ได้ออกอากาศในรายการโทรทัศน์ของไทย เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2563 ได้แก่ “ปากท้องต้องรู้” ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 8 HD และ “ปาฏิหาริย์แห่งโชค” ทางสถานีโทรทัศน์ AMARIN TV HD ช่อง 34 ทั้งนี้รายการแรกได้นำเสนอว่า ศาลเจ้าแห่งนี้อาจเป็นศาลเจ้าที่เก่าแก่ที่สุดในไทย ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาและมีความเป็นมายาวนานถึง 283 ปี ส่วนรายการหลังได้นำเสนอว่า ศาลเจ้าแห่งนี้เป็นศาลเจ้าแห่งแรกในไทย นอกจากนี้ ข้อมูลบนแผ่นป้ายแนะนำศาลเจ้าระบุว่า ศาลเจ้าแห่งนี้ประกอบด้วยศาลเจ้าโบราณที่สร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2279 และเก๋งจีนที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2536 เนื่องจากศาลเจ้ากวนอูแห่งนี้มีความเป็นมาเนิ่นนาน เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ทั้งยังมีเนื้อที่กว้างขวาง และมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเลือกศาลเจ้าแห่งนี้เป็นที่ศึกษา โดยทางศาลเจ้าได้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอนุญาตให้ถ่ายภาพเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งสิ้น 155 ภาพ พบภาพที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้ากวนอู จำนวน 9 ภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ ทั้งเนื้อหาและที่มา ด้านสาระสำคัญและความหมายของภาพจิตรกรรมฝาผนังเทพเจ้ากวนอู ภายในศาลเจ้ากวนอู เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ตลอดจนคุณสมบัติที่สะท้อนผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังของเทพเจ้ากวนอู

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้ากวนอู จำนวน 9 ภาพ ณ ศาลเจ้าโบราณและเก๋งจีน ภายในศาลเจ้าอุเชิงเมี้ยว เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ประยุกต์แนวคิดทางประติมานวิทยา (Iconography) ว่าด้วยการศึกษาประวัติ คำบรรยาย และการตีความหมายจากเนื้อหาของภาพ ผ่านวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาพถ่ายจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลเจ้ากวนอู ประกอบกับการสืบค้นเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากนั้น นำข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์สารที่สื่อผ่านภาพถ่ายจิตรกรรมฝาผนัง แล้วสรุปคุณสมบัติของเทพเจ้ากวนอู ที่สะท้อนผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังที่รวบรวมได้

ผลการวิจัยและบทสรุป

จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้ากวนอู 9 ภาพ ในศาลเจ้ากวนอู (อุเชิงเมี้ยว) เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ตารางที่ 1 ประเด็นเนื้อหาที่สื่อสารผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังเทพเจ้ากวนอู

หมายเลข	ชื่อภาพ	บทใน "สามก๊ก"	คุณธรรมของเทพเจ้ากวนอู
ภาพที่ 1	กวนอูปล่อยตัวของตง	บทที่ 53	ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ยุติธรรม
ภาพที่ 2	กวนอูสู้รบที่ฉางซา	บทที่ 53	ความกตัญญูรู้คุณ
ภาพที่ 3	กวนอูปล่อยตัวโจโฉที่เส้นทางฮัวหยง	บทที่ 50	ความจงรักภักดี ความกตัญญูรู้คุณ
ภาพที่ 4	กวนอูอำลาโจโฉเพื่อเดินทางพันลี้กลับไปหาเล่าปี่	บทที่ 27	ความจงรักภักดี กล้าหาญ
ภาพที่ 5	สามพี่น้องร่วมสาบานในสวนท้อ	บทที่ 1	ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ยุติธรรม ภราดรภาพ
ภาพที่ 6	สามวีรบุรุษปะทะลิโป้	บทที่ 5	กล้าหาญ ภราดรภาพ
ภาพที่ 7	ขงเบ้งเผาโบว์งโป	บทที่ 39	ความภาคภูมิใจ การน้อมรับความผิดพลาดอย่างสง่าผ่าเผย
ภาพที่ 8	กวนอูข้ามปากไปกินโต๊ะพร้อมง้าวเล่มเดียว	บทที่ 66	ความองอาจ กล้าหาญ
ภาพที่ 9	กวนอูเขียนจดหมายถึงเล่าปี่	บทที่ 26	ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ยุติธรรม ภราดรภาพ

สรุปได้ดังนี้

(1) ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับกวนอูจำนวน 9 ภาพ ภายในศาลเจ้ากวนอู เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร มาจากวรรณกรรมเรื่อง *สามก๊ก* ของหลัวกั๋วจง

(2) ชื่อภาพจิตรกรรม ได้แก่ กวนอูปล่อยตัวของตง กวนอูสู้รบที่ฉางซา กวนอูปล่อยตัวโจโฉที่เส้นทางฮัวหยง กวนอูอำลาโจโฉเพื่อเดินทางพันลี้กลับไปหาเล่าปี่ สามพี่น้องร่วมสาบานในสวนท้อ สามวีรบุรุษปะทะลิโป้ ขงเบ้งเผาโบว์งโป กวนอูข้ามปากไปกินโต๊ะพร้อมง้าวเล่มเดียว และ กวนอูเขียนจดหมายถึงเล่าปี่

(3) คุณสมบัติอันล้ำเลิศของเทพเจ้ากวนอู ได้แก่ ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ ยุติธรรม ความกตัญญูรู้คุณ ความองอาจ กล้าหาญ ภราดรภาพ ความภาคภูมิใจ และการน้อมรับความผิดพลาดอย่างสง่าผ่าเผย

(4) จิตรกรรมฝาผนังที่พบในศาลเจ้ากวนอู มีบทบาทในการตกแต่งศาลเจ้า ทั้งยังบันทึกประเพณีและวัฒนธรรมจีน ผู้ที่มาเยี่ยมชมสามารถเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง จากภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องกวนอู รวมถึงงานวรรณกรรมโบราณเรื่อง "สามก๊ก" ฯลฯ ซึ่งมีบทบาทเชิงบวกในการสืบทอดวัฒนธรรมด้วย คุณสมบัติอันเยี่ยมยอดของกวนอูที่สะท้อนอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ส่งผลต่อการศึกษาของผู้มาเยี่ยมชมอีกด้วย และให้ความรู้ในมุมมองเรื่องศีลธรรมและศาสนาได้อีกด้วย

การอภิปรายและข้อเสนอแนะ

บทความนี้เป็นกรณีศึกษาเพราะยกตัวอย่างศาลเจ้ากวนอู เขตคลองสาน กรุงเทพฯ เท่านั้น ผลการวิจัยไม่มีลักษณะที่เป็นสากลทั่วไป ผู้วิจัยอื่น ๆ สามารถศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังของกวนอูในศาลเจ้ากวนอูที่อื่น ๆ ต่อไปได้ ทำให้วิจัยเกี่ยวกับคุณธรรมของกวนอูครอบคลุมมากขึ้น

นอกจากนี้ ในระหว่างขั้นตอนการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังของกวนอู พบว่า มีภาพจิตรกรรมฝาผนังจำนวนมากในศาลเจ้ากวนอูและหลายภาพมีคุณค่าทางการวิจัยมาก เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังแปดอมตะ ภาพจิตรกรรมฝาผนังยี่สิบสี่กั๊กตัญญู วิญญาณหลายดวงที่สะท้อนอยู่ในภาพจิตรกรรมเหล่านี้เกี่ยวข้องกับลัทธิเต๋า ผู้สนใจจึงสามารถศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพจิตรกรรมฝาผนังอื่น ๆ กับลัทธิเต๋าได้